

3. Купала, Я. Поўны збор твораў : у 9 т. / Я. Купала. – Мінск : Маст. літ., 1995–2003. – Т. 1 : Вершы, пераклады 1904–1907 ; прадм. У. Гніпамёдава. – 1995. – 462 с.
4. Купала, Я. Поўны збор твораў : у 9 т. / Я. Купала. – Мінск : Маст. літ., 1995–2003. – Т. 2 : Вершы, пераклады 1908–1910. – 1996. – 342 с.
5. Плеханова, Т. Ф. Дискурс-анализ текста : пособ. для студентов вузов / Т. Ф. Плеханова. – Минск, 2011. – С. 162–175.

Старычонок В. Д. (Мінск, Беларусь)

«ВЕЦЕР СЛУЕ ТОНКУЮ ПРАЖУ ЖЫЦЦЯ...»: ВООБРАЗ ВЕТРУ ў БЕЛАРУСКІМ МАСТАЦКІМ ДЫСКУРСЕ

Культура народа заўсёды вербалізуецца ў мове, яе ключавых канцэптах, якія трансліруюцца праз пэўныя словы і выразы. Адным з базавых канцэптаў беларускай культуры з’яўляецца канцэпт вецер, які ў літаратурнай мове мае розныя назвы, кожная з якіх суадносіцца з сілай, хуткасцю, разбуральнасцю, а таксама тэмпературнымі і іншымі паказчыкамі якасці ветру. Канцэпттуальная прымета руху, перамяшчэння з’яўляецца асноўнай у апісанні ветру як прыроднага феномену.

Вецер уяўляе сабой паветра ў яго актыўным, рухомым аспекце і лічыцца першаснай стыхіяй па прычыне яго непасрэднай сувязі з дыханнем зямлі, подыхам, павевам. Таму ў народных павер’ях і звычаях, рэлігійных абрадах вецер надзяляўся звышнатуральнымі сіламі, лічыўся дэманічнай істотай, боскім пасланнікам, які кіруе магутным касмічным рухам. Гэтыя якасці ветру пакладзены ў аснову вобразнай парадыгмы «вечер – моц, вялікая разбуральная сіла», рэалізацыю якой лёгка адшукаць на старонках многіх літаратурных твораў. Нагадаем некаторыя з іх: Вецер шалеў: гнаў, не сціхаючы, з гары ад ям, ад вёскі, жарству; падымаў угару аж немаведма куды жоўты пыл і сухую чорную траву – змятаў з дарогі. (І. Пташнікаў); Пад вечар усчаўся напорысты, віхурны вецер. Увесь час мяняючы кірунак, ён апантана круціў над шляхам... Шалёны вецер ірванаў валасы сержанта. (В. Быкаў); Біў вецер насустрач, захлынаў дыханне, намагаўся шапкі сарваць. (М. Лынькоў); Вольны вецер лётаў над зямлёю. Часам ён меў такую сілу, што вырываў дрэвы з карэннем, разбураў жытло людзей, птушак, звяроў. (Р. Бензюрук).

Вецер – самая актыўная дзеючая асоба ў дыскурсах многіх пісьменнікаў. Так, М. Танк вядзе апавед пра вецер, які можа шумець, шаптаць, свістаць, галасіць, б’е ласна тужыць, стагнаць, ныць, выць, плакаць, спяваць, а таксама ткаць узоры і сінія думы, прабягаць каласістымі грывамі, гасіць запалкі, замятаць сляды, расчыняць па-гаспадарску ўсе дзверы насцеж, біцца птушкай у вокны, іграць на жуделы, плаць раннюю зару, цалаваць рукі і твар, прыносяць весткі з далёкіх гоняў і далін, хваляваць жыта, *хістаць прысады* і інш. А. Гарун назірае, як вецер вее, шыбае, гоніць хмары, з вадой, зямлёй, лесам зюкае-гамоніць, як ён прыляцеў да рэчкі, прыліг, прытуліўся, віхрам закруціўся, свіснуў, пырхнуў і пагнаўся за хмаркай... (С. Баравіцкі чуе, як вецер вее, свішча, бачыць, як ён хмары наганяе, падымае папільны і галле бяз гайдае, як ён стукаецца ў вокны і грывіць суседнім дахам, вее салому на валокны і ляціць, з размахам).

Вобраз ветру часта выкарыстоўваецца для выражэння катэгорыі часу, пэўных тэмпаральных вымярэнняў. Вецер як сімвал змен і пэўны паказчык часу адлюстроўвае тры асноўныя фазы існавання: мінулы, цяперашні і будучы час: Даўно адшумелі школьныя ветры, ды помню чамусьці урок *геаметрыі* (А. Вярцінскі); Вятры ўспамінаў гурбы намялі, Пакуль мы недзе бавіліся ў леце (К. Камейша); Дзьме вецер сучаснасці (М. Калачынскі); Шпарка і неўзаметку ўдаліся ў жыццё сляды новага ветру (К. Чорны); Гудуць стагод-

дзя новага вятры, *І на мільён праблем няма адказу* (З. Марозаў); Ужо ў канцы 70-х гадоў у пазіі А. Лойкі адчуваецца асвятляльны ветрык наступальнага перабудоўчага часу (Г. Сіненка). Феномен часу заключаецца ў яго шматлікіх вымярэннях, якія ў мастацкіх дыскурсах часам носяць індывідуальна-аўтарскі характар, што выражаецца нестандартнымі спалучэннямі назоўніка вецер і розных тэмпаральных паказчыкаў: На скразных вятрах эпохі Я не пасынкам жыву (А. Письмяноў); Прыму сустрэчна ветру хвалі, *крутога* часу градабой (В. Вярба).

Вецер у славянскай народнай культуры па прычыне яго важнасці ў жыцці чалавека атаксама лічыўся з жывой істотай, чалавекам і надзяляўся пэўнымі чалавечымі якасцямі. Па гэтай прычыне ён часта персаніфікуецца. Метафара як аснова персаніфікацыі з’яўляецца састаўной часткай метэаралагічнага семантычнага поля, у якім паводзіны і характар чалавека, яго нацыянальнасць, прафесійная дзейнасць, сацыяльнае і сямейнае становішча становяцца асновай для пераносу на пэўныя якасныя і колькасныя характарыстыкі ветру. Пераасэнсаванню часцей за ўсё падвяргаюцца найменні асоб па іх прафесійнай дзейнасці, роду заняткаў: араты ‘земляроб’, пастух ‘той, хто пасе стата’, капітан ‘начальнік, камандзір судна’, чарнакніжнік ‘чараўнік, вядзьмар’, валачобнік ‘весеннік, які ходзіць у велікодныя дні па дварах з віншавальнымі песнямі’, вандрўнік ‘чалавек, які вандруе, падарожнічае’: Калматы вецер – араты мора, зярнят вецер ты ў пыл разораў (А. Русецкі); Пастух нябесны, вецер, не гані так хутка хмары, Дай ім запыніцца (Р. Барадулін); На рэях дрэў пагойдваецца вецце, Як ветразі, шуміць і тут і там, І судна гай нагадвае, дзе вецер – Суровы і крыклівы капітан (А. Сербантовіч); І раптам з адвечнага мора імглы завітае вецер – сляпы чарнакніжнік – прычытаннем асіны і енкам пілы (В. Марак); У полі плача вецер-валачобнік (У. Гайдук); Гэтае зерне прынес сюды вецер-вандроўнік з заморскіх краёў (В. Чаропка); Вандроўнік-вечер выганяе На неба стадка лёгкіх хмар (Я. Колас); Вятры – вандроўнікі, вядома, Барозны – гуслі на раллі (П. Броўка).

Метафарызуюцца найменні чалавека, звязаныя з пэўным укладам яго жыцця: бадзяга ‘бяздомны, не заняты працай чалавек, які ўвесь час бядзеецца, мяняе месца жытвання’, валацуга ‘бадзяга, валацужнік’; Вецер-бадзяга, вітаю цябе! Сёння я стаў тваім братам стрыечным (І. Пракаповіч); Валацуга вецер гоніць прэч Пасмы рыжых, вясновых аблокаў (К. Жук); Парасчыняны дзверы Для валацуг-вятроў (Н. Гілевіч).

Антрапамарфічны характар носяць пераасэнсаванні назваў людзей, дзейнасць якіх звязана з выкананнем пэўных музычных твораў: арганіст ‘музыкант, які іграе на аргане’, барабаншчык ‘музыкант, які іграе на барабане’: А сёння вецер-арганіст па згібшых рэквіем іграе (К. Буйло); Ходзіць вецер па аканіцы – Барабаншчык тваіх трывог (К. Камейша).

У субстантывах бабыль ‘адзінокі бессямейны чалавек’, галота ‘беднякі, бедната’ сямейнае і матэрыяльнае становішча чалавека пераносіцца ў рэцыпіентную сферу характарыстыкі ветру: Бабыль-вечер на світанні Пойдзе ў свет шырокі, Пойдзе ў злосці, буркатанні Аглядаць валокі (Я. Колас); Наляціць галота-вечер, Расхіне ён полаг хмарны – Ясна сонца ўсё асвеціць, Птушка ў неба пырхне марай (Н. Маеўская).

Вецер часта атаксама лічыцца з людзьмі, у характары якіх адзначаецца свавольства, гарэзлівасць, жартаўлівасць, задзірыстасць, непаслухмянасць (свавольнік, гарэза, гарэзнік, жартаўнік, жэўжык, забіяка, лятун): Вецер-свавольнік подыхам веснім Неба расчысціў блакіт (У. Верамейчык); Ды ён, гэты вецер, – гарэза свавольны, што вусны мае цалаваў (І. Хадарэнка); Хіба толькі падзівіўся, адкуль гэты гарэза-вечер мог нанесці столькі лісця (І. Шамякін); *Гарэзнік-вечер, бойкі жартаўнік, – дзе ён, там вечна рух, і шум, і блік, і ўзвіхранасць вясёлае марокі* (С. Шах); Можа, вецер, вядомы ўсім жартаўнік, Хваляванне прынес, пакруціўся і знік? (Р. Шырма); А сярдыты вецярок, Што павесіў на кручок Замашныя крылы, Стаў надзвычай мілы. Смешна-

ваты жэўжык, Як асенні пеўнік (М. Лужанін); Ходзіць, ходзіць вецер голы, вецер-забіяка па траве. (М. Хведаровіч); Восеньскі забіяка-вецер раз-пораз рыпаў... дзвярыма. (В. Быкаў).

«Даверлівая» канатацыя і пэўная абгагуленасць перадаецца ў назвах ветру друг, сын, удзельнік, сведка: А вецер, мой друг, што з'явіўся з радзімы, З лагодай і ласкай ляціць па-над морам (К. Кірэнка); Ой ты, вецер, сын прастору! (Я. Колас); А вецер, той гутаркі ўдзельнік і сведка, Ціхутка галінкі на дрэвах кране (А. Вольскі).

У сэнсавых структурах полісемантаў лятун, буралом, вар'ят актуалізуюцца семы 'хуткае, імклівае перамяшчэнне, палёт', 'моц, напружанасць, крайняя ступень праяўлення': Кучаравае дрэва ды той вецер-лятун трохі ведаў пра гэта (Я. Колас); З усходу вецер-буралом Змятае гразь на сваім шляху, Каб вырас новы, ясны дом З адвагі, славы і размаху (Я. Купала); Набяжыць гэты вар'ят-вецер, прыпадзе гарачаю шчакою да халоднага лісця і пачне шаласцець-шапацець (Я. Колас).

Назвы ветру могуць параўноўвацца з рознымі якаснымі паказчыкамі. Так, у аснову назваў холад, сваяк, прывід пакладзены такія якасці ветру, як холад, свежасць, нябачнасць, прывіднасць: Я гукаў, прасіў, стагнаў, каб мяне ўзялі ў хату пагрэцца, бо мяне трасло, як асіну, ветрам-холадам (М. Гарэцкі); Мноства яркіх ветразяў надзімаў вецер-сваяк (Л. Дайнека); Убачыў – няма шыбы ў акне. Вецер-прывід забіраецца ў наш пакой, і мы яго не заўважаем (В. Чаропка).

У семантычнае поле ветру часта ўключаюцца другасныя ЛСВ, утвораныя па антрапамарфічнай мадэлі ад найменняў гукаў чалавека. Вобразная парадыгма «вецер – голас, гук» уключае розныя лексіка-граматычныя разрады слоў (як правіла, назоўнікі і дзеясловы). Так, у працэсе метафарызацыі актуалізуюцца галасавыя семы назоўнікаў голас, мова, пошцік, лямант, галашэнне, трызненне, смех, плач, усхліп, уздых, уздыханне: Мінулі завірухі, маразы, вятроў сіберных злыя галасы (С. Шах); І вы тады расчыніце акно, І мова ветру будзе зразумета (Н. Мацяш); Пeralівы ветру пераходзяць у буру, у гнеўныя галасы, у ляманты (З. Бядуля); Яны ўдваіх будуць імчаць пад пошцік свежага ветру ў ветразях (К. Травень); Праз нізкае, жудасна-пагрозлівае галашэнне ветру данеслася ледзь чутнае татаханне матора (Я. Радкевіч); Трызненне ветру і бярозы (В. Слінко); А вецер гудзе над табою Са смехам і плачам (К. Кірэнка); Усхліпы трывожнага ветру (Л. Дайнека); Ад лёгкага ветрыку ўздыху Варушыць галоўкамі сон (М. Маляўка); Пад трапяткім уздыханнем ветру Нешта ў табе затрымціць і заплача (А. Данільчык).

Дзеясловы вяшчаць, стагнаць, лямантаваць, свістаць, галасіць, рагатаць у рэцыпентнай сферы суадносяцца з гукамі ветру: Забываюцца птушкі маленькія – ад ку... Толькі стрыманы вецер вяшчае: трыбунал бесталковых зязюль за гадоў мар'ятраў тва прысуд абвяшчае (С. Гаўрусёў); Стогне за вокнамі восеньскі вецер, Рывне каляці палотнішчы хмар (С. Новік-Пяюн); Вецер стогне над ім уздыханнем глухім (Я. Купала); Вецер лямантаваў знадворку (У. Караткевіч); За сямом, за пералескамі Злосны вецер свішча, – Там спраўляе завіруха У палях ігрышча (А. Русак); Сіберны вецер свішча на Вянцы (С. Грахоўскі); У комінах вятры свісталі, вылі, галасілі, рагаталі (З. Бядуля). *І вецер рагоча, свішча, падае ва ўтрапенні...* (М. Стральцоў).

У дзеяслоўным гукавым калідоры гукі ветру могуць атаямлівацца з гукамі жывел: За вёскаю, на адзіноце, Асеннім днём пачуеш ты, Як вецер на запалай ноце Скуголіць аж да нематы (А. Грачанікаў); За акном, амаль не уціхаючы, вые вецер, гоніць табуны сіне-шэрых хмар (Л. Калодзежны); Ні усмешак, ні плачу, ні слоў. Толькі вецер над сценамі вые (Л. Дайнека); За цёмным акном вецер вые, скавыча (І. Навуменка).

Шум, якім ўтварае вецер, можа мець розны характар. Акустычнае паходжанне, высокая ці нізкая ступень інтэнсіўнасці ветру дазваляе чалавеку надзяляць вецер такімі якасцямі, як здольнасць утвараць музычныя гукі. У якасці крыніцы матывацыі

для выражэння такіх гукаў выкарыстоўваюцца першасныя ЛСВ назоўнікаў са значэннем меладычнасці і музычнасці гукаў, выканання пэўных мелодый (песня, песенька, напеў, спеў, сімфонія, фантазія): А вецер хрыпіць, як пласцінка, Самотную песню вядзе (А. Письмянкоў); У комін вецер песенькі Напявае тонкім голасам (Я. Колас); Напеў ветраў асенніх (П. Трус); У вершалінах – ветру спеў. (А. Дэбіш); Слухаю басконцю Ветру сімфонію, *Хваль марскіх Вялянчэльную тугу* (Т. Мушынская); Пад сто фантазіяў сівера І пад дажджу аваціі Каханя вочы сінія Мяне някавацілі (В. Стрыжак).

Часам утваральнікам гукаў з'яўляецца цэлы хор ветру, здольны стварыць суладнае гучанне: Ветру вольнага хор стогалосы ў чыстым полі сумуе па мне (Л. Геніюш); Водгулле-гром пакацілася па глыбокіх ярах, як грознае суладдзе хору вятроў (Я. Колас).

У розных кантэкстах часта выкарыстоўваюцца найменні музычных інструментаў, якія дазваляюць апрак'арызаваць тую ці іншую ступень праяўлення гучання, яго моц, сілу, працягласць і інш. У гэтых выпадках выканаўцам музычных твораў з'яўляецца вецер: *З'яўся вецер заіграў на жалейках саломы* (С. Законнікаў); Вецер на скрыпках сосен іграў (А. Бачыла); Ціхай скрыпкай заіграе польны вецер (М. Танк); Вецер вее, павявае, У цёмбалы ціха грае (С. Явар); Ледзь кратаў лёгкі вецер Цымбалы звонкія ніў (М. Лужанін); Калі ж грукаўся снежань касцяною нагою, Пошчак ветру у свеце да цымбалах іграў (П. Броўка); Мне вецер на лютні часу праспяваў дзівосны санет (В. Чаропка); Будзе новы дом стаяць вякі І звінец над зацішшу аселіц З лёгкае сэрца пачае рукі Пад смыкамі ветру і мяцеліц (Р. Барадулін); На струнах хваль іграе вецер сімфонію ночы зорнае (Л. Геніюш); Рамонкі светлазвонкія, як ноты. Акорды вецер ціха падбірае (А. Грачанікаў). У дыскурсе А. Сербантовіча дынамічны малюнак канцэрта, што наладзілі вятры, узнаўляецца шляхам падбору музычных тэрмінаў і паняццяў кантрабас, флейта, канцэрт, рэквіем: На кантрабасах дрэў, на флейтах завірухі Такі канцэрт наладзілі вятры, Што нават снег, каб рэквіем паслухаць, Як белы слуп, насіўся угары.

Імклівая плынь ветру часам атаямліваецца з танцамі, масавымі народнымі гульнямі: Будуць ветры ладзіць танцы ў белым полі ў позні час (А. Гінько); Доўга мне не спіцца уначы чамусьці, слухаю вятругі дзікую кадрыль (Х. Ільшэвіч); На вогнішчы па блясе ржавай Вятры вадзілі карагод (П. Прануза); А вецер з пыльнаю мяцеліцай Наладзіў карагод (А. Астрэйка); Вецер яблыкі трасе, Кружыць лісця карусель, *Восені карусель, Жоўтую карусель* (Н. Галіноўская).

Такім чынам, у аснове найменняў, рэпрэзентуючых ветравое семантычнае поле, ляжыць канцэптэуальных змест ветру, асноўныя ўласцівасці якога рэалізуюцца ў актуалізуючых значэннях намінальных адзінак і пэўных кантэкставых фрагментах. На першы план часцей за ўсё вылучаюцца прыметы інтэнсіўнасці, сілы, працягласці, хуткасці, дынамічнасці, накірунку ветру. Вобраз ветру з'яўляецца не толькі прыроднай з'явай, але і важнай дзеючай асобай, якая атаямліваецца з чалавекам і надзяляецца пэўнымі чалавечымі якасцямі. Менавіта таму ў працэсе метафарызацыі ўключаюцца разнастайныя найменні чалавека па яго паводзінах, нацыянальнасці, прафесійнай дзейнасці, сацыяльным і сямейным становішчы і інш. У беларускім мастацкім дыскурсе вецер уяўляецца як скразны вобраз нечага існага, адчувальнага, але няўлоўнага і зменлівага, што дапамагае аўтарам перадаць абвостранае адчуванне часу і жыцця, выразіць сваё уласнае светабачанне.